

Gjuro Arnold o odnosu duše i tijela: Analiza udžbenika Psihologija za srednja učilišta

Skuhala Karasman, Ivana

Source / Izvornik: **Obnovljeni Život : časopis za filozofiju i religijske znanosti, 2024, 79., 7 - 18**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.31337/oz.79.1.1>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:261:409575>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Gjuro Arnold o odnosu duše i tijela

Analiza udžbenika *Psihologija za srednja učilišta*

Ivana Skuhala Karasman*

Sažetak

U članku obrađujem razumijevanje odnosa duše i tijela kako ga je iznio Gjuro Arnold u petom izdanju svojega udžbenika *Psihologija za srednja učilišta* (1916.). Tijelo utječe na dušu i obratno, ali svi dijelovi tijela nisu jednako povezani s dušom i duša ne utječe neposredno na sve dijelove tijela. Analizom razmišljanja o odnosu duše i tijela razvidno je i Arnoldovo stajalište prema psihologiji (dušoslovlju). Arnold je bio pristalica metafizičkoga utemeljenja psihologije, za razliku od tada dominantnoga empirijsko-eksperimentalnoga razumijevanja psihologije.

Ključne riječi: *Gjuro Arnold; duša; tijelo; filozofija; psihologija*

Uvod

Cilj je ovoga članka dvojak. Prvi je izložiti i raščlaniti razumijevanje odnosa duše i tijela kako ga je Gjuro¹ Arnold izložio u svojem udžbeniku *Psihologija za srednja učilišta* iz 1916. godine. Nastavno na tu raščlambu drugi je cilj pokazati da se na marginama njegova razlaganja odnosa duše i tijela u udžbeniku *Psihologija za srednja učilišta* može pronaći videnje odnosa prema psihologiji iz njegove početne pozicije, koja je bila filozofijska, i to u vrijeme kada se je psihologija tek počinjala utemeljivati kao zasebna disciplina u Hrvatskoj.

Udžbenik *Psihologija za srednja učilišta* prvi je put objavljen, po nalogu visoke vlade, 1893. godine, te zatim još šest puta: 1895., 1898., 1905., 1916., 1920. i

* Dr. sc. Ivana Skuhala Karasman, znanstvena savjetnica, Institut za filozofiju. Adresa: Ulica grada Vukovara 54, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7769-5259>. E-adresa: ivana@ifzg.hr. Ovaj članak izraden je kao dio projekta Wundt, Mercier i novija hrvatska filozofija (WM-nhf) na Institutu za filozofiju financiranom sredstvima iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021. – 2026.

1 Arnoldovo osobno ime pišem Gjuro, kako se je potpisivao u knjizi *Etika i poviest* (1879.) te tekstovima *Zadnja biča: Metafizična rasprava* (1888.) i *Monizam i kršćanstvo: Poglavlje iz vjerske filozofije* (1909.), a tako njegovo ime zapisuju i primjerice Barbarić, Šrepel, Ogrizović, Posavac. U udžbeniku *Psihologija za srednja učilišta* (1916.) potpisan je kao Đuro, a tako njegovo ime zapisuju primjerice Despot, Vuk-Pavlović, Alfirević.

1923. godine. U tom su udžbeniku sabrana iskustva koja je Arnold stekao radeći kao učitelj u gimnaziji (Arnold, 1916, s. p.). Tu valja usput napomenuti da se prvim udžbenikom iz psihologije smatra *Kratko iskustveno dušoslovlje* koji je 1877. godine objavio hrvatski pedagog Stjepan Basariček (1848.–1918.). Basaričekov udžbenik objavljen je dvije godine prije negoli je Wilhelm Wundt (1832.–1920.) uveo psihologiju kao zasebnu disciplinu 1879. godine.²

U ovom članku rabim peto izdanje Arnoldova udžbenika, dakle ono iz 1916. godine, jer u njemu pronalazimo stanovite razlike u odnosu na prethodna izdanja. Nije riječ pritom o malim razlikama: ponovna izdanja toga udžbenika podudaraju se vremenski s razdobljem kada se je u Hrvatskoj psihologija već polako utemeljila kao znanstvena disciplina kojoj je glavna metoda eksperimentalno istraživanje. O tom da je Arnold bio toga itekako svjestan svjedoči i njegovo obrazloženje iz predgovora petomu izdanju, gdje je napisao kako je eksperimentalno istraživanje u posljednje vrijeme poraslo i da je dalo vrijedne rezultate koje je uključio u ponovljeno izdanje udžbenika (Arnold, 1916, s. p.).

U to peto izdanje udžbenika Arnold je uvrstio neke nove spoznaje o odnosu duše i tijela koje su tih godina došle do njega (Arnold, 1916, 179). Nažalost, u predgovoru petomu izdanju Arnold ne identificira posebno o kojim je to novim podacima o odnosu duše i tijela riječ.

Vrijednost je toga udžbenika trostruka. S jedne strane, taj udžbenik svjedoči o filozofskim razmišljanjima jednoga od naših najvažnijih filozofa o jednom od temeljnih filozofskih problema, odnosu duše i tijela. S druge strane, *Psihologija za srednja učilišta* jedan je od najranijih udžbenika za psihologiju u nas. Naposljetku, taj udžbenik vrijedno je svjedočanstvo o korjenitim promjenama koje su se početkom 20. stoljeća događale unutar psihologije, tada mlade znanosti, i o tom kako su te promjene, s tek malo godina zakašnjenja, implementirane u našem obrazovnom sustavu i znanstvenom radu.

Peto izdanje Arnoldova udžbenika ima sto osamdeset i jednu stranicu i nema ilustracija. Osim *Uvoda*, *Dodataka* i *Literature*, sastoji se od četiri dijela: *Pojave duši i tijelu zajedničke*, *Niže duševne tvorevine*, *Više duševne tvorevine* i *Pojave ljudske volje*. *Uvod* je podijeljen na šest poglavlja (*Predmeti ljudskoga istraživanja*, *Razvoj djetee svijesti*, *Jastvo ili sopstvo*, *Dvobitak čovjeka*, *Duša i tijelo u snošaju*, *Zadaća i pomagala psihologije*). Prvi dio podijeljen je na sedam poglavlja (*Ćutilno poimanje*, *Podražaj*, *Oćut*, *O sadržajima pojedinih vrsta oćutâ napose*, *Podražaj i oćut u snošaju*, *Ćutilna čuvstva*, *Kretanje*), drugi na sedamnaest (*Oćut i pomisao*, *Predodžbe*, *Predodžbe o prostoru*, *Predodžbe o vremenu*, *Gibanje i brojanje*, *Vraćanje predodžbi i njihovo udruživanje*, *Pametovanje i zaboravljanje*, *Sjećanje i opominjanje*, *Maštanje*, *Sanjanje*, *Prividanje i umišljanje*, *Težnja i žudnja*, *Ćud i afekat*, *Oduhovljenje i igranje*, *Govorenje*, *Razlike među ljudima*, *Niže duševne*

2 Početkom 20. stoljeća u Hrvatskoj je postojao izražen interes za psihologiju. Albert Bazala (1877.–1947.) objavio je knjigu *Psihologija u hrvatskom umjetnom pjesništvu* (1901.), a prva hrvatska eksperimentalna psihologinja Elza Kučera (1883.–1972.) započela je sa svojim psihološkim eksperimentima. Ramiro Bujas (1879.–1959.) je 1920. u okviru Fiziološkoga instituta Medicinskoga fakulteta u Zagrebu pokrenuo laboratorij eksperimentalne psihologije.

tvorevine i njihovi zakoni), treći na četiri veća poglavlja (*Logička svijest, Estetska svijest, Etička svijest, Vjerska svijest*) koji su unutar sebe podijeljeni na manja poglavlja. Četvrti dio podijeljen je na devet poglavlja (*Težnja i hotnja, Htijenje i mišljenje, Htijenje i djelovanje, Opseg djelovanja, Slobodna volja, Posljedici slobodne volje, Značaj ili karakter, Volja naprama pravu, Osvrt na razvoj duše*), a *Dodatak* se sastoji od tri poglavlja (*Duševne pojave i njihov nosilac, Različiti nazori o biću duše, Kratka povjesnica psihologije*).

1. Životopis Gjura Arnolda

Hrvatski filozof, sveučilišni profesor i pjesnik Gjuro (Đuro) Arnold rođen je 24. ožujka 1853. godine u Ivancu, malom mjestu pokraj Varaždina.³ Studirao je filozofiju kao glavni predmet te povijest i zemljopis kao sporedne predmete na Mudroslovnom fakultetu Kraljevskoga sveučilišta Franje Josipa u Zagrebu. Godine 1880. promoviran je tezom *Etika i poviest* u prvog doktora filozofije na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. Usavršavao se je na Sveučilištu u Göttingenu 1880. godine te na sveučilištima u Berlinu i Parizu 1881. godine. Od 1882. radio je na velikoj gimnaziji u Zagrebu, a 1887. premješten je na mušku učiteljsku školu, također u Zagrebu. Godine 1894. imenovan je izvanrednim, a dvije godine kasnije i redovitim profesorom zagrebačkoga sveučilišta, gdje je radio sve do umirovljenja 1923. godine (Barbarić, 1995; Despot, 1976).

Tijekom dugogodišnje profesorske službe predavao je niz različitih kolegija: psihologiju, psihologiju spoznaje, psihologiju čuvstava i volje, uvod u filozofiju i dr. Osnovao je Odsjek za pedagogiju u Zagrebu. Od 1898. do 1899. te od 1912. do 1914. bio je dekan Mudroslovnoga fakulteta u Zagrebu. Bio je rektor Sveučilišta u Zagrebu od 1899. do 1900. godine. Od 1899. godine bio je redoviti član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te predsjednik Matice hrvatske od 1902. do 1909. godine. Osnovao je 1913. organizaciju Kolo hrvatskih književnika. Umro je u Zagrebu 22. veljače 1941. godine (Barbarić, 1995; Despot, 1976).

Arnoldova filozofska pozicija stoji u suprotnosti spram pozitivizma, ateizma, materijalizma i naturalizma (Barbarić, 1995, 130). Smatrao je kako su rezultati moderne znanosti doveli do mišljenja da filozofija uopće više nije potrebna, stajalište kojemu se je odlučno protivio.

Važan je i njegov književni rad. Prva njegova pjesma *Pri povratku* objavljena je 1873. u *Viencu*. Pisao je rodoljubne pjesme, balade i reflektivnu poeziju.

Objavio je filozofske knjige, udžbenike za srednje škole i zbirke poezija. Glavna su njegova filozofska djela: *Etika i poviest* (1879.), *Logika za srednja učilišta* (1888.), *Zadnja bića: Metafizična rasprava* (1888.), *Psihologija za srednja učilišta* (¹1893., ²1895., ³1898., ⁴1905., ⁵1916., ⁶1920., ⁷1923.).

3 O Gjuri Arnoldu do sada su pisali: Ante Alfirević, Fran Barac, Damir Barbarić, Pavo Barišić, Ante Cividini, Branko Despot, Vladimir Deželić, Milivoj Dežman, Petar Grgec, Rudolf Horvat, Srećko Kovač, Ivan Macut, Stjepan Matičević, Milan Ogrizović, Ivan Perišić, Zlatko Posavac, Ivana Skuhala Karasman, Branko Vodink, Pavao Vuk-Pavlović i dr.

2. Zadaća psihologije u udžbeniku *Psihologija za srednja učilišta*

Kao godina u kojoj se je psihologija odvojila od filozofije obično se uzima 1879. Naime, te je godine njemački liječnik i filozof Wilhelm Wundt u Leipzigu osnovao prvi psihologijski laboratorij, podrazumijevajući da je glavna značajka psihologije u tom da se služi eksperimentalnom metodom, čime se ponajviše želi razlikovati od filozofije. Dakle, samo šest godina nakon što se je psihologija formalno odvojila od filozofije Gjuro Arnold objavio je prvo izdanje svojega udžbenika *Psihologija za srednja učilišta*.

Prema Arnoldu psihologija⁴ kao i sve druge znanosti »mora svoje pojave ponajprije opisati, a onda protumačiti. Ima dakako činjenica duševnih, koje su tako jednostavne, te se ne dadu opisat (na pr. oćuti, jednostavna čuvstva), a psihologija mora pretpostavljati u svakoga bar nekakvo znanje o takovim pojavama, sama pak može tek glavna im obilježja istaknuti, da se uzmognu međusobno jasno razlučiti« (Arnold, 1916, 15).

Tumačenje je duševnih činjenica dvostruko. Ono može biti psihofizičko kada je riječ o pojavama koje su zajedničke duši i tijelu te psihičko kada je riječ o pojavama koje su čisto psihičke (Arnold, 1916, 15). S obje navedene vrste tumačenja služimo se u svakodnevnom životu. Suživot i komunikacija s drugim ljudima u svakodnevnom životu daje svakomu čovjeku neko psihologijsko znanje, koje Arnold naziva "predznanstvena psihologija" (Arnold, 1916, 15). Izvor predznanstvene psihologije životno je iskustvo. Nadalje, psihologija je empirijska znanost koja se služi opažanjem i kušnjom (eksperimentom). Opažanja dijeli na neposredna i posredna, a psihologijski eksperiment je inferioran opažanjima (Arnold, 1916, 18). Razlog je tomu to što se duševne pojave ne mogu uvijek iznuditi ni proizvesti u laboratorijskim uvjetima. Usprkos toj manjkavosti psihologija se ne smije odreći eksperimenata, jer oni omogućavaju znanstveno samoopažanje (Arnold, 1916, 19). U tom psihologiji pristižu u pomoć druge znanosti: fiziologija, jezikoslovlje, "narodopis",⁵ povijest i umjetnost. Arnoldovo propitivanje položaja psihologije kao samostalne, eksperimentalne znanosti u odnosu prema drugim znanostima može se zamijetiti u udžbeniku *Psihologija za srednja učilišta*, gdje se pita hoće li se iz obilnoga psihologijskoga gradiva koje su skupili Wundt i Spancer razviti, kako je to koncipirao njemački filozof i sociolog Friedrich Albert Lange (1828.–1875.), "psihologija bez duše", psihologija koja je lišena stare skolastičke metafizike (Arnold, 1909, 133). Te Arnoldove dvojbe sugeriraju da je za njega psihologija filozofična. Primjerice, Damir Barbarić (1995, 135) ovako komentira Arnoldovu poziciju: »očito je da je prije svega psihologija do koje je njemu stalo filozofijska, a nikako empirijska psihologija [...]. Drugo, očito je i to kako je Arnoldu takva filozofijska psihologija uistinu istovjetna s metafizikom samom.«

4 Arnold psihologiju naziva također *dušoslovlje*.

5 Riječ je o hrvatskoj prevedenici njemačkoga izraza *Völkerpsychologie*, koji je uveo Wundt. To je disciplina koja istražuje duševne i tjelesne osobine naroda. Prema Wundtu svaki narod posjeduje svoju posebnu psihologiju koja izvire iz tzv. narodnoga duha, a čija je duhovna supstancija uvriježena u prirodi svakoga naroda (Wundt, 1911, 3).

U poglavlju *Dodaci* Arnold je dao kratki pregled povijesti psihologije. U starom vijeku pod psihologe svrstao je Talesa, Anaksimena, Diogena iz Apolonije, Heraklita, Pitagoru, Empedokla, Sokrata, Platona i Aristotela, dakle sve one filozofe koji su u svojoj filozofiji obrađivali problem duše.⁶ U srednjem vijeku navodi Plotina, Augustina i Tomu Akvinskoga. Novi vijek započeo je s Descartesom, a nastavio sa Spinozom, Leibnizom, Baconom, Hobbesom, Lockeom, Kantom, Herbartom, Spencerom i završava s Wundtom.⁷ Za Wundta je napisao kako je osnovao prvi institut za eksperimentalnu psihologiju i kako je zaslužan za primjenu eksperimenta u psihologiji (Arnold, 1916, 179).

Za razliku od nekih uglednih Arnoldovih suvremenika koji, premda filozofi po obrazovanju, u svojim tekstovima ne grabe u povijest filozofije da bi utemeljili psihologiju (Wundt, Störring), Arnold takoreći ne dopušta psihologiji da se osamostali od filozofije. Toga je Arnold bio itekako svjestan kada je napisao: »Psihologija je par excellence čedo metafizike — pak treba da to i ostane. Time neka u ostalom ne bude izrečen prezir eksperimentalnim istraživanjima, nego neka bude samo rečeno, da se takva istraživanja ne mogu zvati psihologijom« (Arnold, 1909, 172). Dakle, spominjanje slavni filozofa iz povijesti navodeći ih kao psihologe upućuje na više od puke teze da su se filozofi u prošlosti bavili psihologijskim pitanjima. On se pritom želi udaljiti i od izazova psihologizma, prema kojemu se filozofija zapravo svodi na psihologiju, objašnjavajući da su temeljne filozofske discipline (logika, spoznajna teorija i dr.) svodive na psihologijske procese te da psihologija zapravo prethodi filozofiji.

Svrishodno je za ovaj članak vidjeti koju je psihološku literaturu Arnold koristio u petom izdanju svojega udžbenika.⁸ U predgovoru petomu izdanju napisao je kako je na kraju knjige dodao popis korištene literature koja će biti korisna svima koji dublje žele ući u predmet psihologije (Arnold, 1916, s. p.).

Arnold se je koristio Wundtovim djelima *Grundriss der Psychologie* (“Nacrt psihologije”), koje je prvi put 1896. objavljeno u Leipzigu, i *Grundzüge der physiologischen Psychologie* (“Osnove fiziološke psihologije”), koje objavljeno između 1873. i 1903. godine također u Leipzigu. To trosveščano djelo najpoznatiji je Wundtov udžbenik iz psihologije. Nadalje, Arnold se je koristio knjigom *Leitfaden der Psychologie* (“Putokazi psihologije”) njemačkoga filozofa Theo-

6 Arnold je bio dobro upoznat s time da je tijekom povijesti antičke filozofije došlo do temeljne promjene u razumijevanju pojma duše (*ψυχή*) (Arnold, 1916, 9–10). U predsokratovsko–homerškoj misli *ψυχή* je imalo značenje daha ili fine materijalne tvari koja čini ili predstavlja život. Nakon Sokrata *ψυχή* poprima gotovo moderno značenje kao nosioca savjesti i sebstva. Arnold tranziciju *ψυχή* pripisuje Platonu. U suvremenoj literaturi obično se ta zasluga pripisuje Sokratu, kao što je uvjerljivo pokazao Giovanni Reale (2003).

7 Valja spomenuti da je Arnoldov učenik, koji je i sâm boravio na Wundtovu institutu u Leipzigu, Albert Bazala (1877.–1947.) u svojem djelu *Povijest filozofije* Wundta naveo kao filozofa (Bazala, 1912, 251).

8 Arnold u nekim bibliografskim jedinicama navodi skraćene naslove. U ovom članku navodim pune naslove.

dora Lippsa⁹ (1851.–1914.) i knjigom *Introduction à la psychologie expérimentale* (“Uvod u eksperimentalnu psihologiju”) francuskoga psihologa Alfreda Bineta¹⁰ (1857.–1911.). U literaturi navodi knjigu njemačkoga psihologa i Wundtova učenika Oswalda Külpea¹¹ (1862.–195.) *Grundriss der Psychologie* (“Nacrta psihologije”) i knjigu *Principien der Psychologie* (“Načela psihologije”) engleskoga filozofa i sociologa Herberta Spencera¹² (1820.–1903.). Treba spomenuti kako se je pozivao na belgijskog kardinala i neoskolastičara Désiréa Josepha Merciera (1906.–1926.) i njegovo djelo *Psychologie*.¹³ Čak šest knjiga navedenih u popisu literature posvećeno je dječjoj psihologiji: *Psychologie de l'enfant et pédagogie expérimentale* (“Psihologija djeteta i eksperimentalna pedagogija”), koju je napisao švicarski neurolog Édouard Claparède (1873.–1940.), *Die Entwicklung der Kinderseele* (“Razvoj duše djeteta”) francuskoga pedagoga Gabriela Compayréa (1843.–1913.), *Das Seelenleben des Kindes* (“Duševni život djeteta”) austrijskoga kriminalista Hansa Grossa (1847.–1915.), *L'enfant de trois à sept ans: La psychologie de l'enfant* (“Dijete od tri do sedam godina: Psihologija djeteta”) Bernarda Pereza (1836.–1903.), *Die Seele des Kindes* (“Duša djeteta”) engleskoga psihologa koji je djelovao u Njemačkoj Williama Preyera (1841.–1897.) i *Psychologie der frühen Kindheit* (“Psihologija ranoga djetinjstva”) njemačkoga filozofa i psihologa Williama Sterna (1871.–1938.). Naveo je i knjigu *Kriminalpsychologie und strafrechtliche Psychopathologie* (“Kriminalistička psihologija i kaznena psihopatologija”) njemačkoga psihijatra Karla Roberta Sommera (1864.–1937.).

Arnold je u udžbeniku pisao o genetski uvjetovanim psihičkim i fizičkim nedostacima, što pokazuje kako je bio upoznat s teorijama nasljeđivanja, koje su imale svoj procvat u 19. stoljeću, a od kojih su dvije bile najpopularnije: ona francuskoga botaničara i zoologa Jean-Baptistea Lamarcka (1744.–1829.) i ona češkoga filozofa, teologa i botaničara Gregora Mendela (1822.–1884.). Arnold je bio upoznat i s teorijom evolucije Charlesa Darwina (1809.–1882.), koju je smatrao pogrešnom. Naime u tekstu *Zadnja bića: Metafizična rasprava* napisao je: »Geologija i paleontologija nedopuštaju, da bi se iz najsavršenijih biljaka najnesavršenije životinje razvile bile; a metafizika i logika nemogu dopustiti, da bi od nekoliko monera ili pače od jedne samo stanice prvotne svi organizmi poteći mogli« (Arnold, 1888, 30). Dakle, Gjuro Arnold o pitanju evolucijske teorije imao je jednako mišljenje kao njegov učitelj Franjo Marković (1845.–1914.), koji

9 Za Lippsa psihologija je temelj svim filozofskim disciplinama. Osnovao je psihološki institut u Münchenu.

10 Alfred Binet najpoznatiji je po tom što je zajedno s Théodoreom Simonom (1872.–1961.) 1905. godine u časopisu *L'anne psychologique* objavio prvu inačicu testa inteligencije. Test je poznat pod nazivom Binet-Simonov test inteligencije.

11 Oswald Külpe osnivač je tzv. würzburške škole, u čijem je središtu metoda samopromatranja i osobnoga iskustva. Tomu nadodaje i eksperimentalno istraživanje kognitivnih procesa koje je potpomognuto “retrospektivnom introspekcijom”. Külpe je 1896. godine na Sveučilištu u Würzburgu osnovao eksperimentalni laboratorij.

12 Za Spencera psihologija je znanost između biologije i sociologije. Dakle, iako je u središtu psihologije duša, ona nije više ni na koji način povezana s filozofijom.

13 Iako je Arnold bio kršćanski filozof, nije bio neoskolastičar.

je smatrao da Darwinova teorija evolucije, materijalizam i naturalizam prijete etici (Bazala, 1974, 97). Marković o tom piše »da nije moguće na materialističkoj podlozi graditi etiku, da se s materijalizmom neda složiti samosviest i slobodna volja ljudskoga duha — a to su uvjeti etici« (Marković, 2016, 44).

3. *Problem odnosa duše i tijela*

U svojem udžbeniku Arnold je razmatrao jedan od temeljnih filozofskih problema, a to je odnos duše i tijela. Duša, koja je bila stoljetnim predmetom bavljenja filozofije, postaje središnja tema psiholoških istraživanja. Po duši je, piše Arnold, čovjek slobodno, "uzdušno biće" (Arnold, 1916, 9), pri čemu je ljudska duša besmrtna.

U petom poglavlju uvoda naslovljenom *Duša i tijelo u snošaju* Arnold je iznio tezu da tijelo utječe na dušu, a duša na tijelo (Arnold, 1916, 10). Kako bi potkrijepio tu tvrdnju, Arnold je dao nekoliko primjera kako tjelesne nevolje utječu na dušu i kako duševne nevolje utječu na ljudsko tijelo. Tako loša probava uzrokuje zlovolju, što je primjer kako tijelo utječe na dušu, a primjer kako duša utječe na tijelo jest taj da kada smo zabrinuti šutimo i grčimo se. U poglavlju *Pojave duši i tijelu zajedničke* Arnold je napisao da tijelo pripada izvanjskomu svijetu te da je tijelo posrednik između izvanjskoga svijeta i duše (Arnold, 1916, 21). Kako bi tijelo moglo ispuniti svoju zadaću posrednika koristi pet osjeta (ćutila): oko, uho, nos, jezik i kožu. Živci su pravi posrednici između duše i tijela. Oni dovode izvanjske podražaje u mozak (Arnold, 1916, 21).

Arnold se nije zadovoljio tim općim određenjem odnosa duše i tijela te je želio detaljnije objasniti taj odnos. Pritom je, tipično za svoje doba, posezao za rezultatima iz prirodnih znanosti, koje su, uslijed sve veće popularizacije, postajale sve prisutnije. Arnold tu posebice misli na genetiku i biologiju. U 19. stoljeću javljaju se teorije koje smatraju da pojedinci imaju predispoziciju za kriminal zbog nasljednih, hormonalnih ili neuroloških čimbenika. Te su teorije krajem 19. i početkom 20. stoljeća bile vrlo popularne i izvan stručnih krugova te je nemoguće zamisliti da ne bi bile poznate Gjuri Arnoldu.¹⁴ Prihvaćajući neke ideje o nasljeđivanju, Arnold je smatrao da osobe koje počine zločin posjeduju fizičke nedostatke te da je to neki put uvjetovano nasljednim čimbenicima (Arnold, 1916, 11).¹⁵

14 Kao primjer tih teorija možemo navesti talijanskog liječnika Cesarea Lombrosa (1835.–1909.), koji je u svojem glavnom djelu *L'uomo delinquente* ("Čovjek zločinac") iz 1876. iznio tezu o čovjekovoj karakternoj determiniranosti biološkim činjenicama, tzv. kriminalnom atavizmu. Na temelju bioloških i fizioloških pokazatelja, primjerice mjereći dimenzije lica, smatrao je da se mogu prepoznati karakteristike kao što su sklonost kriminalu. Osobna predispozicija za mentalne bolesti mogla se je isto tako odrediti temeljem izgleda. Za Lombrosa genijalnost je bio oblik nasljedne ludosti i, prema njegovu uvjerenju, većina genijalnih ljudi iz prošlosti izražavali su znakove degeneracije ili ludosti. Lombrosova stajališta nisu bila nepoznata u Hrvatskoj: primjerice, pravnik, pedagog i sveučilišni profesor Josip Šilović (1858.–1939.) često se je pozivao na tog autora. Lombrosova rad bio je poznat i Mariji Jurić Zagorki (1873.–1957.) (Čutura, 2018).

15 Iako ga u samom tekstu ne spominje, tu se Arnold vjerojatno oslanja na djelo *Kriminalpsychologie und strafrechtliche Psychopathologie* Karla Roberta Sommera, koje je bilo objavljeno 1904. go-

Čini se da takav biološki determiniran pristup čovjeku stoji u stanovitoj opreci sa stavovima koje je Arnold iznio o determinizmu i indeterminizmu: »Determinizam i indeterminizam nezgrapne su krajnosti, od kojih treba jako zazirati. Determinizam nameće svakomu čovjeku okove, a indeterminizam razuzdava cjelokupno čovječanstvo. Kako ni uz ropstvo ni bezvlade nije moguć uzgoj uopće, a oralni uzgoj napose — ne podaju te krajnosti ljudstvu očito nikakva dostojanstva. Zato nam je prihvatiti gore raspravljeni nazor, po kojem je naša volja doista determinirana — ali determinirana slobodnim izborom. Poradi slobodna izbora nije ta determinacija mehanička, nego etička« (Arnold, 1916, 155).

Riječ je, dakle, o tom da Arnold s jedne strane prihvaća postavke biološkoga determinizma, a na drugom se mjestu izrjekom udaljuje od determinizma. Ta se napetost u Arnoldovoj misli može razriješiti na sljedeći način: Gjuro Arnold insistira na razlikovanju između fizičkoga i duhovnoga vida ljudskoga postojanja. Za njega svaki taj vid postojanja pretpostavlja različita djelovanja, različite odnose uzroka i učinaka te različit, naposljetku, oblik determinizma, od kojih se jedan ne da svesti na drugi (Arnold, 1916, 155).¹⁶

Nadalje, Gjuro Arnold spomenuo je slaboumnost kao duševnu bolest. Tako je i gluhoću smatrao jednom od duševnih bolesti, te je s njome povezivao fizičku i psihičku slabost. U želji da znanstveno potkrijepi svoju tezu o važnosti razumijevanja nasljeđivanja raznih nedostataka Arnold je napisao: »Statistikom, mjerenjem i eksperimentom ustanovilo se, da psihofizička energija stoji mnogo do baštine, da su uzroci slabostima kod potomaka bolest (na pr. sušica) ili posljedice raspuštena života, alkoholizam, nestašica zdrave hrane i napose u velikim gradovima nezdravo stanovanje, neprimjeren način života, preterećenje radom, nedostatak prave izmjene rada i odmora i druge nevolje našega doba i društvenoga života« (Arnold, 1916, 11). Iz toga su vidljive dvije temeljne Arnoldove pretpostavke: na psihofizički život čovjeka utječu socioekonomske prilike i nasljedni čimbenici.

U daljnjem tekstu Arnold je uveo izraz *geopsihičke pojave*. Kao znanstvenike koji su se bavili geopsihičkim pojama on je izdvojio Willya Huga Hellpacha, koji je osmislio izraz *Geopsyche* ("geopsiha"), Alfreda Lehmana i H. P. Pedersena. No što je geopsiha? Pod pojmom geopsihe Arnold je podrazumijevao razne vanjske utjecaje poput vremena, klime i sunca na čovjeka (Arnold, 1916, 11). Naveo je rezultate Lehmanovih i Pedersenovih istraživanja, prema kojima sunce nepovoljno djeluje na mišićnu masu, a svijetlost ju krijepi (Arnold, 1916, 12). Hellenpachova istraživanja bila su uglavnom usmjerena na utjecaj klimatskih prilika na duševni rad čovjeka (Arnold, 1916, 12).

U bilješci ispod prvoga dijela teksta Arnold je dodatno pojasnio svoju tezu o povezanosti duše i tijela (Arnold, 1916, 12–13). Naime, svi dijelovi tijela nisu

dine u Leipzigu. On se posebice bavio forenzikom i tvorac je izraza *Psychohygiene* (psihohigijena, suvremeni termin je mentalna higijena).

¹⁶ Zahvaljujem Igoru Martinjaku na naputku prema tomu rješenju prividnoga proturječja kod Arnolda.

jednako povezani s dušom i obratno, duša ne utječe neposredno na sve dijelove ljudskoga tijela. Duša je najviše povezana sa živčanim sustavom, a posebice s mozgom. Postoje dvije skupine koje na različite načine razumiju odnos duše i tijela. Jedna skupina smatra da tjelesne pojave utječu duševne, a duševne tjelesne. Druga skupina pokušava duševne pojave razjasniti iz tvarnih pojava (materijalizam) ili pokušava tvarne pojave svesti na psihičke pojave (spiritualizam), ili pak tvrdi da su duševnost i tvarnost samo dvije različite pojavnosti jednoga (teorija identiteta). Rješenja dana u prvoj skupini dualistička su jer svode pojave na dva uzroka: na tvar i dušu. Rješenja ponudena u drugoj skupini monistička su jer svode duševne i tvarne pojave na jedan uzrok. Arnold se suprotstavlja materijalizmu i smatra da on najmanje pridonosi rješavanju odnosa duše i tijela (Arnold, 1916, 13).

U drugom dijelu poglavlja *Duša i tijelo u snošaju* Arnold je naveo da je ljudsko tijelo podložno mehanizmu (*mekanizmu*) što znači da su kretnje ljudskoga tijela u potpunosti udešene (Arnold, 1916, 13). Ista stvar se u nekoj mjeri može opaziti i kod duševnih pojava: »Očuti primjerice nastaju u duši našoj bez volje i znanja, a kad podražaji njihovi prestanu, promeću se očuti i bez (svijesnoga) utjecaja našega u spomen–slike, koje zovemo pomislama. To podsjeća sasvim na zakon ustrajnosti, po kojemu u svijetu tvarnom svako tijelo ili miruje ili se giba dotle, dok druge sile ne stanu na nj djelovati. A kad se u duši više očuta ili pomisli — recimo — o korijenu, deblu i granama ... spoji, nastaje od njih nova cjelina, naime predodžba o drvetu baš tako, kao što u svijetu tvarnom nastaje novo tijelo soda, kad se spoje kisik, ugljik i sodik [natrij, op. a.]. Ti primjeri dovode nas do mnijenja da je i duša podvrgnuta mehanizmu te da po tom pripada nizu ostalih bića, koja slijede prirodne zakone. Tomu mnijenju ide u prilog navlastito i ta činjenica što duša do prvih svojih stanja dolazi baš dojmom izvanjim ili tvarnim, te se prema tomu čini vjerojatno, da se zakonitost izvanjega svijeta mora barem u prvim njenim pojavama očitovati« (Arnold, 1916, 13).

No, iako je duša srodna s vanjskim svijetom, između nje i tvarnoga svijeta postoji velik jaz. Naime, duševne pojave nemaju oznake tvarnih pojava i one su jedno, a mehanizam se očituje samo u nastanku njezina života, tj. u oćutima (osjetima), nekim osjećajima i dr. Po oćutima ne možemo doznati što je istina, ljepota i dobrota. Oni su više duševne tvorevine koje mehanizam prekoračuje i koje smatramo uzorima prema kojima uređujemo svoje mišljenje, čustvovanje i djelovanje.

Prema Gjuri Arnoldu zadaća psihologije u rješavanju odnosa duše i tijela je sljedeća: »Ona mora iznajprije razmotriti činjenice zajedničke duši i tijelu. To su tako zvane psihofizičke pojave. Dalje treba da predoči pojave, koje su podvrgnute psihičkomu mehanizmu, i napose opet pojave, koje tak mehanizam prekoračuje. One prve sačinjavaju niže, a ove potonje više duševne tvorevine. A napokon može psihologija napose pretresti metafizička pitanja o biću duše, navesti različite nazore o njemu i podati povijesni pregled promjena, što ih je sama prošla« (Arnold, 1916, 14). Upravo taj citat pokazuje da je za Arnolda odnos duše i tijela

ujedno i filozofski problem te kako smatra da psihologija mora ostati povezana s filozofijom.

Arnold nadalje piše o psihofizičkim promjenama koje se događaju kod čovjeka, a sastoje se od promjena u tijelu i od promjena u duši. Osnivač psihofizike bio je njemački liječnik i filozof Gustav Theodor Fechner (1801.–1887.), koji je 1860. godine objavio knjigu *Elemente der Psychophysik* (“Elementi psihofizike”) i koji je razvio znanost o zakonima kako duša i tijelo međusobno djeluju. Ipak u središtu Arnoldova zanimanja ostaje duša koja ima sposobnost promišljati, maštati, željeti, nadati se i mnogo drugoga. To je, napisao je Arnold, naš unutarnji svijet. Tezu da je u središtu Arnoldove filozofije duša potkrjepljuje i Pavao Vuk-Pavlović (1934, 15), koji je smatrao da je Arnoldovo stvaralaštvo prvenstveno bilo usmjereno prema duši i njezinu spasenju. Arnold je u tekstu *Zadnja bića: Metafizična rasprava* o duši napisao: »U duši je kratko svemir naš — ona je makrokozam izvanjskoga mikrokozma. Sva spoznaja naša o njem uistinu je proizvod nutarnjih stanja naših. Ta stanja nas sile tvrditi i dušu, kao nosilicu njihovu, i mnoštvo srodnih bića, koja jih pobudjuju« (Arnold, 1888, 30).

4. Duševne i tjelesne razlike između ljudi

Ljudi se u velikoj mjeri razlikuju u fizičkim predispozicijama, ali razlikuju se i po svojim temperamentima. Arnold, sasvim tradicionalno, piše o četiri različita temperamenta: koleričnom, flegmatičnom, sangviničnom i melankoličnom.¹⁷ Osim po temperamentu ljudi se međusobno razlikuju i po pojedinim duševnim stanjima. Arnold tvrdi da duševne razlike među ljudima ovise i o spolu. Tako su žene nježnije, a muškarci čvršći i otporniji. Kod žena prevladavaju osjećaji, a kod muškaraca snaga (Arnold, 1916, 93–94). Dakle, žene su znatno osjećajnije od muškaraca, tj. mladića, od kojih se očekuje da se ne vode osjećajima i da o stvarima, predmetima i ljudima stvaraju objektivne sudove.

Međutim, postoji razlika koja je zajednička kod oba spola. Riječ je o izboru zanimanja. Naime, kod nekih izbor ostaje više unutar duševnoga svijeta (primjerice umjetnost), a kod drugih se izbor više usredotočuje na izvanjsko djelovanje. Za prvi izbor kaže se kako je misaone ili teoretičke naravi, a za drugi kako je poslovne ili praktične naravi.

Na kraju Arnold zaključuje da svaki čovjek ima svoje duševne i tjelesne osobine po kojima se razlikuje od drugoga čovjeka. Zbroj svih čovjekovih osobina čini njegov individualitet. Osim što se ljudi međusobno razlikuju, oni se još više razlikuju od životinja, kojima Arnold ne odriče posjedovanje duše. Shodno tomu, životinje imaju duševni život. No ipak životinjski duševni život ne može se usporediti s ljudskim, jer čovjek je u svojim osjećajima smireniji i postojaniji od životinje (Arnold, 1916, 96).

17 Prvu podjelu temperamenata napravio je Hipokrat u 4. st. pr. Kr., a preuzeo ju je rimski liječnik Galen (129.–200.). To učenje zadržalo se je sve do danas (Hothersall, 2002, 32–33).

Zaključak

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća došlo je do velikih proboja u spoznajama u prirodnim znanostima. I ne samo to: te su se spoznaje, zahvaljujući tehnološkomu i društvenomu napretku sve više širile. Rezultati do kojih je došla biologija i genetika te osamostaljivanje psihologije od filozofije doveli su u pitanje tradicionalna filozofska razmišljanja i pozivali su na propitivanje temeljnih stavova kod gotovo svih onovremenih filozofa, pa tako i kod Gjura Arnolda. To se posebice vidi u tom što je Arnold u svojem udžbeniku branio stavove koji nisu sasvim kompatibilni sa stavovima koje je zastupao u nekim drugim svojim tekstovima. S jedne strane to se može opravdati činjenicom da je *Psihologija za srednja učilišta* ipak “samo” udžbenik za srednje škole te da je zato očekivano da učenicima ukratko predstavi općeprihvaćena učenja, a ne svoje filozofske stavove. No, s druge strane to ukazuje i na duboka previranja u filozofskom promišljanju Gjura Arnolda, koji je pratio i prihvaćao znanstvene dosege svojega vremena.

Arnold odnosu duše i tijela u svojem udžbeniku *Psihologija za srednja učilišta* pristupa psihologiji kao eksperimentalnoj znanosti, koja je u to vrijeme doživljavala svoj zamah. Navodi statistike i provedene eksperimente te se poziva na poznate psihologe poput Bineta, Hellpacha i dr. Razvidno je da je Arnold pratio promjene koje su se događale u psihologiji, a bio je i dobro upoznat sa psihološkom literaturom, koja je u ono vrijeme doista bila obilna. No u središtu Arnoldova interesa bila je duša, koja je onaj najvažniji dio čovjeka, jer ona može maštati, željeti i nadati se.

Literatura

- Arnold, Gjuro (1888). Zadnja bića: Metafizična rasprava. *Rad JAZU*, 93, 105–134.
- Arnold, Gjuro (1909). O psihologiji bez duše. *Rad JAZU*, 176, 162–176.
- Arnold, Gjuro (1916). *Psihologija za srednja učilišta*. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara.
- Arnold, Gjuro (1995). Filozofija, prirodne nauke i sociologija. U: Franjo Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija* (str. 149–163). Zagreb: Školska knjiga.
- Barbarić, Damir. (1995). Gjuro Arnold. U: Franjo Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija* (str. 129–145). Zagreb: Školska knjiga.
- Bazala, Albert (1912). *Povijest filozofije: Svezak III*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bazala, Albert (1974). *Filozofijski portret Franje Markovića*. Zagreb: Institut za filozofiju.
- Čutura, Vladan (2018). Što Zagorkine žene ubojice svjedoče o Lombrosu. *Tabula*, 15, 302–316.
- Despot, Branko (1976). *Filozofija Đure Arnolda*. Zagreb: Institut za filozofiju.
- Hothersall, David (2002). *Povijest psihologije*. Zagreb: Naklada Slap.
- Marković, Franjo (2016). *Etika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Reale, Giovanni. (2003). *Sokrat: K otkriću ljudske mudrosti*. Zagreb: Demetra.
- Vuk–Pavlović, Pavao (1934). *Stvaralački lik Đure Arnolda*. Zagreb: Nastavni vjesnik.
- Wundt, Wilhelm (1911). *Probleme der Völkerpsychologie*. Leipzig: Ernst Wiegandt

Gjuro Arnold on the Soul–Body Relationship

Analysis of the Textbook Psychology for Secondary Schools

*Ivana Skuhala Karasman**

Summary

In this article the author analyses the relationship between the soul and the body as outlined in the textbook Psychology for Secondary Schools (1916) by Gjuro Arnold (1853–1941), professor of philosophy and pedagogy at the University of Zagreb. Arnold's thesis is that the body affects the soul, and the soul affects the body, but that all parts of the body are not equally connected to the soul and, vice versa, the soul does not directly affect all parts of the human body. Furthermore, by elaborating the problem of soul and body, the article will also describe Arnold's views on psychology. The relationship between soul and body is seen from the perspective of experimental psychology. However, the focus of Arnold's interest was the soul. This indicates that Arnold both accepted the experimental and naturalist approach to psychology, and at the same time advocated the return of psychology to more philosophical methods. The fact that Arnold wavered between scientific determinism and a more libertarian approach can be justified by the fact that Psychology for Secondary Schools is, after all, "only" a textbook, and that, for pedagogical reasons, it is expected as such to give an overview of accepted doctrines to students rather than the author's personal philosophical views. However, this apparent inconsistency also points to certain concerns in Gjuro Arnold's philosophy seeing as he followed and accepted the scientific achievements of his time.

Keywords: *Gjuro Arnold; soul; body; philosophy; psychology*

* Ivana Skuhala Karasman, Ph.D., Scientific Adviser, Institute of Philosophy. Address: Ulica grada Vukovara 54, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: ivana@ifzg.hr. This paper was produced within the project Wundt, Mercier and the new Croatian philosophy (WM-nhf) at the Institute of Philosophy financed through the National Recovery and Resilience Plan 2021–2026.